

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ НА РЕЛІГІЙНОМУ ҐРУНТІ

Клюс В. В.

Сьогодні актуальним є питання забезпечення релігійної безпеки України, оскільки найбільш небезпечної загрози національній безпеці України тепер знаходяться саме в цій сфері. Час показав, що застарілі форми й методи не дозволяють забезпечувати правопорядок у державі належним чином.

Окремі напрями протидії злочинності на релігійному ґрунті були досліджені в роботах українських і зарубіжних вчених: В.Г. Беспалько, В.О. Глушкова, О.Ф. Долженкова, Є.О. Дідоренко, М.М. Галамби, В.В. Крутова, Т.В. Кузнецової, В.В. Костицького, А.Г. Лекаря, А.В. Лукашова, С.С. Овчинського, В.М. Петрика, М.Б. Сакаяна тощо.

МВС, СБУ, Прокуратура України здійснюють постійну роботу щодо попередження, виявлення й розслідування протиправних дій на релігійному ґрунті. Зокрема, МВС систематично здійснює моніторинг оперативної обстановки, пов'язаної з етнічною злочинністю й діяльністю радикально налаштованих організацій і рухів, уживає заходи з попередження й протидії злочинів, учинених на релігійному ґрунті.

Держкомнацрелігій проводить систематичну роботу з главами церков і релігійних організацій щодо запобігання проявів ксенофобії та міжконфесійної нетерпимості в релігійному середовищі. На сьогодні в Україні діють 35 841 релігійна організація, з них 1 039 - створені релігійними громадами національних меншин. Загалом у державі не зафіксовано жодного серйозного конфлікту на етноконфесійному ґрунті.

Мінсім'ямолодьспорт спільно з Фондом ім. Фрідріха Еберта проводять науково-практичні заходи, під час яких учасники ознайомлюються з досвідом протидії правовому екстремізму, що здійснюється громадськими організаціями Німеччини.

Держкомнацрелігій, МВС, МЗС, МОН, Мін'юст, Мінсім'ямолодьспорт, Держкомтелерадіо, СБУ протягом останніх років ініціювали проведення парламентських слухань щодо протидії проявам ксенофобії, расової та етнічної дискримінації в українському суспільстві.

Водночас особливості розслідування злочинів на релігійному ґрунті набувають ще більшої значущості, саме в контексті забезпечення релігійної безпеки України. При розслідуванні злочинів на релігійному ґрунті встановлення істотних для кримінального провадження фактів можливе тільки за допомогою спеціальних знань, під якими розуміють знання, що здобуваються за допомогою спеціального (професійного) досвіду. Зміст застосування спеціальних знань при розслідуванні злочинів складається у виявленні й оцінці ознак, що являють собою інформацію про факти, які мають бути встановлені [1].

Підтримуємо думку авторів про те, що до вчинення ритуальних убивств на релігійному ґрунті схильні члени небезпечних тоталітарних утворень сатанинської спрямованості; по-друге, безпосередніми виконавцями таких злочинів частіше за все стають психічно неврівноважені особи; по-третє, жертвами ритуальних злочинів найчастіше є особи, не здатні на активну протидію злочинцям, або ті, які самі входять до таких формувань; по-четверте, вчинення означених злочинів пов'язане з діяльністю деструктивних релігійних культів [2].

Спеціальні знання можуть застосовуватися: а) безпосе-

редньо оперативним працівником або слідчим; б) шляхом одержання довідок і консультацій у знаючих осіб; в) шляхом залучення фахівців до участі в слідчих і розшукових діях; г) шляхом проведення експертизи тощо.

Яскравий приклад, висновок судово-психіатричної експертизи 42-річної жінки, у якої було зафіксовано напад психічного захворювання синдромом Кандинського-Клерамбо (стану, коли хворому здається, що в його голову вкладають чужі - божественні думки й бажання), свідчить, що хвора відчула, нібито Бог нав'язав їй думку, що вона справжня Богородиця, Мати Ісуса Христа, що він з нею спілкувався. Два дорослі сини цієї жінки не сприймали її серйозно й запропонували звернутися до психіатра. За їхнє невір'я вона власноруч вбила їх, коли вони спали [2]. Проте злочин, на нашу думку, можна було попередити, якщо б оперативні працівники мали знання щодо протиправної діяльності деструктивних релігійних рухів, тоталітарних сект, релігійно-політичних партій, напевно тоді можна ефективніше протидіяти цим злочинам.

Р.А. Халілев, зосереджуючи увагу на релігійно-політичних партіях, доводить, що, наприклад, "Хізб-ут-Тахрір" - релігійно-політична організація, яка заборонена в більшості країн Близького Сходу, Центральної Азії, Німеччині, Росії, Узбекистані та ін. Держдепартамент США характеризує цю партію як "транснаціональну екстремістську організацію, що прагне скинути уряди Центральної Азії". Будь-який державний лад, який не заснований на принципах ісламу, "Хізб-ут-Тахрір" вважає невірним і гріховним, вона має достатньо потужну фінансову базу, при спробі виходу з партії - особа ліквідується [3]. Це ще раз доводить тільки одне, що без спеціальних знань фахівців у сфері релігійних відносин, особливо священників, фахівців інших галузей знань дуже складно виявити потенційні загрози релігійної безпеки особи, суспільства та держави.

Вибір тієї або іншої форми застосування спеціальних знань повинен бути тактично обґрунтований. Насамперед необхідно враховувати істотність установлюваного факту. Якщо факт, який встановлюється з використанням спеціальних знань, є доказовим, тобто може бути використаний як аргумент у процесі наступного доведення, як засіб підтвердження або виключення висунутих при розслідуванні версій і особливо коли ознакам, на основі яких цей факт встановлюється, може бути надане різне пояснення, необхідне проведення експертизи. На користь експертизи свідчить також необхідність проведення спеціального лабораторного дослідження.

Важливими критеріями вибору форми застосування спеціальних знань є: час, необхідний для її застосування; надійність достовірного встановлення факту; економічність.

Тимчасові рамки застосування спеціальних знань досить ефективні на первісному етапі розслідування злочинів у вказаній сфері (призначення судово-медичної експертизи в процесі розслідування навмисних убивств на релігійному ґрунті). Також, наприклад, під час здійснення релігійного ритуалу групою осіб на місці події зазвичай залишається велика кількість слідів ніг або взуття. Ці сліди можуть бути виявлені як на поверхні ґрунту, так і на підлозі в приміщенні. Дещо складніше

виявити такі сліди на заасфальтованій або забетонованій поверхні. У такій ситуації ці покриття доцільно ретельно оглядати за допомогою фахівця з метою виявлення слідів нашарувань бруду або біологічних часток, застосовуючи при цьому спеціальну криміналістичну техніку [2].

Також потрібні фахові знання при розслідуванні таких кримінальних проваджень, які кваліфікуються за ознаками злочинів не на релігійному ґрунті, проте мають відношення до релігійних рухів, тоталітарних сект тощо. Так, наприклад, у ГСУ МВС України була порушена кримінальна справа за ч. 4 ст. 190 КК України, досудовим слідством було встановлено, що ТОВ “Кінгз Кепітал” і президент Всеукраїнської громадської організації “Духовність та Благополуччя” разом з директором приватного підприємства “Кінгз Кепітал”, здійснивали свою злочинну діяльність у м. Києві та в інших регіонах України під виглядом ефективного розміщення коштів шляхом укладення договорів комісійної винагороди, договорів членського внеску й платіжної вимоги та договорів про партнерство й спільну діяльність, шахрайським шляхом вони заволоділи грошовими коштами на загальну суму понад 1 000 000 грн. У процесі розслідування злочинів поряд з методами документальної ревізії використовуються й методи економічного аналізу. Ефективність використання економічного аналізу як засобу попередження, виявлення й розслідування злочинів вимагає детального вивчення відповідних закономірностей. Методи економічного аналізу виникли й існують у зв'язку з тим, що на етапі виявлення й розслідування злочинів є потреба в дослідженні економічних показників, що допомагають виявляти економічні злочини, які скоєні на релігійному ґрунті. Проте, на жаль, досудовим слідством не звертається увага на те, що сектантська діяльність продовжується й може призвести до виникнення нових злочинів, які ретельно приховуються від громадського контролю й правоохоронних органів. Доречним було за вказаними кримінальними провадженнями консультуватись і у фахівців релігієзнавства та богослов'я (священників, викладачів духовних семінарій і академії), які напевно б зосередили увагу органів досудового слідства й оперативних співробітників на деструктивній діяльності таких сект, а оперативні співробітники й співробітники досудового слідства приймали рішення згідно з їх компетенцією стосовно профілактики таких злочинів. Необхідність у використанні фахівців у вказаних злочинах дуже висока.

Однак у процесі виявлення й розслідування злочинів “...жоден із застосовуваних методів не можна абсолютизувати, перетворювати в єдино можливий, універсальний. Метод, узятий ізольовано від інших, не може привести до успіху ні в науковому дослідженні, ні в практичній діяльності. Практика показала, що тільки сукупність методів пізнання може забезпечити досягнення істини” [4].

У процесі розслідування перед слідчим найчастіше виникають питання, які вимагають призначення експертиз. Призначення експертиз зазвичай не характерне для первісного етапу розслідування. Експертиза, як правило, не відноситься до числа невідкладних слідчих дій. Однак при розслідуванні окремих видів злочинів на релігійному ґрунті проведення експертизи виявляється найбільш доцільним саме на первісному етапі.

Важливу роль при розслідуванні вказаних злочинів мають такі експертизи: судово-медичні, криміналістичні, судово-психіатричні, дактилоскопічні, судово-бухгалтерські, судово-економічні експертизи тощо.

Слідча практика знає чимало випадків, коли ритуальні

вбивства на релігійному ґрунті вчиняють психічно хворі особи, що зобов'язує слідчого завжди уважно ставитися до з'ясування питання про осудність убивці. У разі призначення судово-психіатричної експертизи за кримінальним провадженням необхідно направити й усі матеріали, які характеризують поведінку обвинуваченого до, під час і після злочину, копії історії хвороби лікувальних установ, у яких він перебував з приводу психічних або нервових захворювань чи контузії, а також інші дані, що характеризують стан здоров'я обвинуваченого. До компетенції судово-психіатричної експертизи входить вирішення питань про: осудність обвинуваченого під час учинення злочину; психічний стан обвинуваченого на момент розслідування кримінального провадження; необхідність застосування заходів медичного характеру, якщо обвинувачений буде визнаний неосудним; психічний стан свідка й потерпілого [2].

Необхідність ідентифікації особи за почерком може виникнути, зокрема, для перевірки дійсності передсмертних записок, які були виявлені на місці події. Це завдання може бути вирішене методами почеркознавчої експертизи.

До компетенції техніко-криміналістичної експертизи відноситься вирішення питань, пов'язаних з установленим дописок, підчищень, травлення записів у документах, відновлення первісних записів текстів. Крім того, її завданнями є дослідження машинописних текстів, відбитків печаток і штампів, документів, виготовлених засобами оперативної поліграфії, з метою їх ідентифікації. Досить велике коло питань вирішується при дослідженні папера, чорнила й інших барвників (тонера для ксерокопіювання апаратів і лазерних принтерів, спеціальних фарб для струминних друкувальних пристроїв), клею, а також дослідження грошових знаків і технічних засобів, за допомогою яких їх виготовляють.

Проведення експертних досліджень текстів, виконаних на принтерах персональних комп'ютерів, уможливило рішення експертних завдань при криміналістичному дослідженні документів, надрукованих із застосуванням принтерів персональних комп'ютерів.

Особливому дослідженню піддаються документи й інші інформаційні матеріали, підготовлені з використанням комп'ютерних систем і збережені на цифрових магнітних носіях, магнітних стрічках, магнітооптичних і оптичних запам'ятовувачих пристроях.

Розглядаючи питання криміналістичної експертизи документів, виготовлених лише одним типографським способом, Р.С. Белкін звертає увагу на те, що до компетенції так званої судово-поліграфічної експертизи відноситься й дослідження всіх інших документів, які виготовляються іншими поліграфічними способами. Відзначаючи важливе практичне значення судово-поліграфічної експертизи, він також указував, що “...активне застосування в слідчій і судовій практиці даних поліграфічної й видавничої техніки дозволить вирішити ряд важливих питань, що виникають у слідчого та судді в процесі встановлення матеріальної істини в справі. І тоді буде покінчено зі шкідливою й безпідставною думкою, начебто документи, виконані типографським способом, це terra incognita для наших криміналістів” [5].

За допомогою комплексної експертизи в окремих випадках можна ідентифікувати знаряддя злочину за слідами розрубу кісток людини, оскільки одним зі способів учинення злочину на релігійному ґрунті є вбивство за допомогою холодної зброї.

У нинішній ситуації, коли більшість злочинів, учинених на релігійному ґрунті, має кваліфікацію згідно з КК

України, як, наприклад, злочини проти особи чи злочини у сфері господарської діяльності тощо, але потрібно враховувати й релігійну сферу, якщо є ознаки останньої.

Наприклад, ще у 2008 року активісти секти “Посольства Божого” на підставі платіжного доручення через рахунок, відкритий у центральному відділенні банку м. Києва, отримали як зворотну фінансову допомогу від ТОВ „Кінгз Кепітал” понад 9 000 000 грн., які використали для погашення трьох кредитів, отриманих ними та відсотків по ним, на загальну суму понад 9 000 000 грн., тобто легалізували їх в особливо великому розмірі, тобто своїми умисними діями вчинивши фінансову операцію з коштами, здобутими внаслідок вчинення суспільно-небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації, в особливо великому розмірі, чим вчинили злочин, передбачений ч. 3 ст. 209 КК України. На жаль, у складах злочинів, передбачених ст. 190, ст. 191, ст. 209 КК України та інших не передбачено релігійних мотивів, проте треба зазначити, що саме це й завдає шкоди та загрозу релігійної безпеці України.

Про релігійну небезпеку в Україні справедливо зазначила Т.В. Кузнецова, а саме, що пастор церкви “Посольства Божого” та його активісти в м. Києві багато років ошукували парафіян, спонукаючи віддавати значні суми коштів, брати кредити в банках і вкладати у свій бізнес під проценти. Фактично вони створили шахрайську фінансову піраміду. Дії пастора Сандея Аделаджі підпадають під ч. 4 ст. 190 Кримінального кодексу України (шахрайство в особливо великих розмірах) і ст. 255 Кримінального кодексу України (створення злочинної групи) [6].

Серед проблем, які негативно впливають на запобігання радикалізації деструктивних сект в Україні, слід звернути увагу на наступне. В українському законодавстві не існує поняття “секта” чи “тоталітарна секта”. До того ж в Україні діє досить толерантна модель державно-конфесійних відносин, відповідно до якої кожна людина має право самостійно обирати власні релігійні переконання. На сьогодні все ще не розроблено механізм державно-правового контролю за діяльністю релігійних об'єднань, свідченням чого є відсутність законодавчих актів, які б забезпечували громадянам України захист від деструктивного впливу тоталітарних сект. У зв'язку з тотальним ігноруванням з боку національних ЗМІ діяльності сект в Україні, у країні виник глибокий інформаційний дисбаланс у сфері релігійних проблем суспільства [7].

Треба зазначити, що разом з тим якість дослідження фахівців знаходиться не на потрібному рівні з причин, пов'язаних з професійною підготовкою слідчого, оперативного співробітника й відсутністю можливостей широкого використання пізнання фахівців.

Отже, ефективно протидіяти злочинам, які вчиняються членами деструктивних сект, деструктивних релігійних рухів, тоталітарних сект, релігійно-політичних партій, також злочинам на релігійному ґрунті, можна лише за умови забезпечення координації діяльності законодавчих, правоохоронних і судових органів у сфері захисту громадян, які постраждали від впливу деструктивних сект, організації ефективної діяльності в системі правоохоронних органів і органів безпеки спеціалізованих структур по роботі з релігійними організаціями, за умов створення міжвідомчої комісії для вивчення проблем існування деструктивних сект і радикалізації їх діяльності, як загрози релігійній безпеці, у складі представників ВР України, РНБО, СБ України, МВС України, Генеральної прокуратури, МЗС України, визначення системи соціальних, соціально-психологічних і духов-

но-педагогічних заходів, спрямованих на профілактику та попередження негативних наслідків впливу на громадян деструктивних сект, за умов підготовки оперативних працівників і слідчих, які спеціалізувалися б на вказаному напрямі в органах внутрішніх справ.

Констатуємо викладені положення, зауважимо, що, використовуючи в професійній діяльності спеціальні знання, слідчий і оперативний співробітник зможуть оптимально сформулювати алгоритм гласних і негласних слідчих розшукових дій для ефективної протидії злочинам, які вчинені членами деструктивних сект, деструктивних релігійних рухів, тоталітарних сект, релігійно-політичних партій, також ефективно протидіяти злочинам на релігійному ґрунті. Крім того, оперативні працівники за цих умов зможуть на більш високому рівні своєчасно виявити групу загроз і небезпек з боку деструктивних релігійних рухів, тоталітарних сект, релігійно-політичних партій та миттєво прийняти заходи щодо їх нейтралізації.

Література

1. Салтевский М.В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства в типичных следственных ситуациях. // Криминалистика и судебная экспертиза. - К., 1982. - Вып. 25. - С. 13-21. Фридман И.Я. Предмет криминалистики и вопросы предупреждения преступлений. // Криминалистика и судебная экспертиза. - К., 1969. Фридман И., Смітєнко З. Використання спеціальних знань при розслідуванні правопорушень у сфері економіки України. // Право України. - 1998. - № 11. - С. 128-130. Шепитько В.Ю. Криминалистика: Курс лекцій. - Х.: ООО “Одиссей”, 2003. - 352 с
2. Основы методики розслідування вбивств на замовлення та вбивств, учинених під час здійснення релігійних ритуалів: монографія / О.В. Одерій, А.О. Шульга - Донецьк: ДЮ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. - С. 179-274.
3. Халілев Р.А. Теоретико-прикладні проблеми оперативно-розшукового запобігання злочинів на ґрунті етно-конфесійних суперечностей / Р.А. Халілев // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2010. - № 3 (50). - С. 77-86.
4. Чернявский С.С. Методика расследования преступлений в сфере банковского кредитования. // Дис... канд. юрид. наук. - К.: Национальная академия внутренних дел Украины, 2001. С. 3-7.
5. Белкин Р.С. Криминалистическая экспертиза документов, изготовленных типографским способом. // Вопросы советской криминалистики. - М., 1951. - С. 32
6. Кузнецова Т.В. Щодо загроз інформаційно-психологічної безпеці особи на прикладі діяльності неоеккультів та засобів їх запобігання // Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: зб. матер. наук.-прак. конф., 22 березня 2011 р.: у 2 ч. - К: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011.-Ч. 1 - С. 104 - 108.
7. Глушков В.О. Надьон Ю.О. Запобігання радикалізації діяльності деструктивних релігійних об'єднань в Україні // Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 21 вересня 2012 р.). - Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. - С. 59-62.

*Клюс В.В.,
кандидат юридичних наук, доцент, старший викладач
кафедри оперативно-розшукової діяльності Донецького
юридичного інституту
Надійшла до редакції 19.10.2012*